

Antonín Vaněk

ENGELSŮV PŘÍNOS
K HODNOCENÍ VÝVOJE
ČESKÉHO NÁRODNÍHO Hnutí
V DRUHÉ POLOVINĚ
19. STOLETÍ

Formování novodobého českého národa souviselo se společenskými přeměnami, které podmiňovaly rozvoj kapitalistických společenských vztahů, a proto se obdobím utváření českého národa stalo české národní obrození. Avšak konstituování českého národa jako vyspělého a sociálně politicky diferencovaného celku, který zasáhl i do evropského vývoje, probíhalo teprve v pozdějším období, kdy do tohoto procesu aktivně vstoupila i dělnická třída. Vyvrcholení tohoto vývoje bylo získání samostatnosti a vytvoření prvního novodobého samostatného československého státu v roce 1918, k němuž dala mnohé inspirace a podněty VŘSR v Rusku.

Pro tvorbu českého politického programu před revolučním rokem 1848 měl velký význam vliv národního obrození (jazykové sjednocení), revoluční myšlenky vnější (francouzsko-polské), sociálně ekonomické (formování buržoazní společnosti a její konstituování v novodobý český národ), vstup lidových mas a zvláště vystoupení českého proletariátu v živelných bouřích roku 1844, ale i vlastní průběh roku 1848, kdy se vytvořily politické strany a seskupení a zformulovaly svá politická stanoviska. Podstatnou součástí těchto stanovisek a programů bylo úsilí o postizení základních charakteristik pojmu národ jako svérázné kolektivity, která se vyvíjí a přijímá nové prvky, jako je stát, jazyk, území, ekonomika, kultura, charakterové rysy, myšlenkové procesy a sociální struktura.

Důležitým a přirozeným požadavkem českého programu v podmínkách mnohonárodnostní rakouské monarchie byla myšlenka rovnoprávnosti národů, zaručená politicky a ústavně jak v říšském politickém mechanismu, tak i v národně utvořené české státní organizaci. Tím současně vystoupil jako důležitý

požadavek národního programu problém internacionální složky národa, projevující se jako vztah novodobého českého národa k ostatním národům rakouské říše i jako vztah českého národa k velkým evropským národům a státům Německa a Ruska. Z tohoto poznání, učiněného zvláště v roce 1848, vyplynulo teoretické vyjádření problému označeného „českou otázkou“, tj. možnosti zachování samé existence českého státu, hledání smyslu národního bytí v daných vnitřních a vnějších podmínkách geografických a historických, problém obrany rakouské monarchie jako záštity možného vnitřního politického, hospodářského a kulturního vývoje českého národa před případnými vnějšími zásahy Německa a Ruska, tedy tvorba české politiky nejen v rakouském, nýbrž i v evropském kontextu.

Revoluce roku 1848 urychlila politickou krystalizaci v Evropě, v Rakousku i v Čechách. Dala moc do rukou buržoazie a postavila před ni demokratizační úkoly spojené s odstraněním absolutismu a posledních pozůstatků feudalismu. Slabá česká buržoazie pro tento úkol nebyla připravena. Především nepochopila poměr Čechů k německé revoluci a k revolučnímu hnutí jiných rakouských národů, zejména Maďarů a Poláků. Zatímco nutnost odstraňovat feudalismus ji spojovala s revolučním hnutím, obava z hospodářsky silnější buržoazie německé ji spojovala s vídeňským konzervatismem. A tak revoluční rok 1848 a jeho porážka měly pro český politický program význam nejen praktický, ale i teoretický. V jeho průběhu se vyhranily dva směry uvnitř české buržoazie. Radikálně demokratický směr (Sabina, Sladkovský, Frič, Gauč, Arnold . . .) považoval lid za rozhodující složku společnosti a správně viděl, že společnost sestává z diferencovaných a mocenských skupin, které jsou politicky determinovány, a proto mezi nimi existuje antagonismus. Požadoval, aby každý příslušník národa se podílel na plnění jeho historické role. Naplnění revoluční úlohy lidu viděl v jeho svazku s inteligencí. Ale protože nepochopil úlohu výrobních vztahů jako základu materiálního života ve společnosti a v jednom případě byl ovlivněn Bakuninovým anarchismem, zůstal svým programem na bázi utopického socialismu a hlavní naděje vkládal do reformistického programu vzdělávání a osvěty lidu.

Směr národně liberální (Šafařík, Havlíček, Palacký . . .) orientoval českou politiku do protirevolučního tábora, proti demokratické revoluci německé a uherské, kterou podporovali Marx a Engels, kteří stáli na jejím levém křídle. Pokrokový historik František Palacký, z něhož rok 1848 učinil předního českého konzervativního politika, se vzdal politické činnosti a jeho požadavek přirozeného práva na národní sebeurčení podle etnické příslušnosti byl vládou dynastií odmítnut. V souladu s pojetím obrozeneckých tradic Palacký soudil,

že národ je určován charakterem, charakter je určován jazykem; národ tedy existuje jako přírodní danost. Do této buditelské koncepce vnesl Palacký ještě nový prvek — úlohu morálních činitelů. Stejně jako ostatní představitelé národně liberálního směru přijal Palacký koncepci austroslavismu, který jako politický program vykrystalizoval ve čtyřicátých letech. Byl to program odporu proti rakousko-uherskému útlaku Slovanů uvnitř monarchie. Z národnostního a sociálního útlaku se postupně jako obrana koncipovala politika, která si kladla za cíl sjednotit rakouské Slovany uvnitř rakouské říše, kteří by se politicky opírali o carské Rusko. Hlavní metodou sjednocování měla být postupná demokratizace monarchie a získávání hospodářských a politických pozic, jež by vedly k spravedlivějšímu uspořádání poměrů v rámci Rakouska. Česká buržoazie očekávala, že Slované pod jejím hospodářským a politickým vedením získají rozhodující vliv v Rakousku. Tato koncepce však nepočítala se samostatností slovenského národa, nýbrž s jeho přimknutím k národu českému. Základy této koncepce vyjádřil Palacký v roce 1848 na Slovanském sjezdu v Praze, ve své odpovědi na pozvání k účasti na revolučním Všeněmeckém sněmu ve Frankfurtu a posléze i v Havlíčkových Národních novinách ve stati O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku roku 1849.

Sociologicky chybné a konzervativní stanovisko Palackého a F. L. Riegra spočívalo v tom, že sice požadovalo demokratická práva pro národy jako celky, avšak v politické a konzervativní rakouské říši a v třídním svazku a spojenectví buržoazie a šlechty. V politické činnosti Palackého (a na Slovensku Ľudovíta Štúra) byly na jedné straně správně vyjádřeny demokratické požadavky lidu a národů, ale ty současně znamenaly i politickou podporu monarchie ohrožené uvnitř revolučním bojem. Palacký nepochopil, že německá revoluce byla tou silou, s jejíž pomocí mohla zvítězit i revoluce česká. Ovšem ani německá revoluce nepochopila, že jejím úkolem je napomoci revolučnímu boji rakouských národů za jejich národní i státní osvobození.

„Svým charakterem“, napsal Jan Šverma, „byla červnová revoluce radikální, měšťáckou a demokratickou, jež řešila svůj poměr k reakci jedinou možnou cestou — revolučním bojem — a jež ve svém rozběhu postavila všechny otázky demokratické revoluce: demokracii, otázku rolnickou a národnostní.

Nositelem jejím bylo nejradikálnější křídlo maloměšťáctva — v prvé řadě studentstvo — a proletariát.“¹⁾

Po porážce červnového povstání přešla buržoazie otevřeně a vědomě do tábora kontrarevoluce a zaměřila se na dohodu s Vídní.

¹⁾ J. Š v e r m a , *Rok 1848 v Čechách*, Vybrané spisy, Praha 1955, str. 33.

V předvečer evropských revolucí formulovali oba mladí zakladatelé marxismu myšlenky vědecké teorie společenského vývoje. Podstatnou součástí této teorie byla myšlenka, že jedinou revoluční silou, která je schopna provést revoluční přeměnu společnosti, je proletariát. Proto věnovali velké úsilí o vytvoření jádra proletariátu — proletářské strany a formulaci jejího programu. Hlavními zkušenostmi obou zakladatelů marxismu do roku 1848 byla především francouzská buržoazní revoluce, zprostředkovaná v Německu literárně. Revoluce roku 1848, jíž se aktivně zúčastnili, se stala praktickou prověrkou jejich teorie. V mnoha směrech jejich teoretické předpoklady potvrdila, v některých případech ukázala i na jejich omyly a přispěla k tomu, že své názory později pozměnili. Hlavní význam jejich teorie společenského vývoje však nespočívá v tom, že by všechny jejich názory, postřehy i polemiky byly přesné, ve všech souvislostech a v různých konkrétně historických podmínkách, nýbrž v tom, že teorie vědeckého socialismu ukázala na základní objektivní vývojové zákony a stanovila objektivní kritéria pro hodnocení společenského vývoje a pro aktivní zásah člověka jako subjektu do společenské praxe. Konkrétně historický přístup k hodnocení společenských událostí je však ještě podmíněn a determinován takovými okolnostmi, jako je konkrétní informovanost, objektivní hodnota a úplnost faktografického materiálu, jejich zdroje atd., což zakládá možnost chyb a omylů, jimž se v některých otázkách nemohli vyhnout ani zakladatelé marxismu, protože jejich vztah k českým dějinám nebyl přímý, nýbrž zprostředkovaný.

Marxův a Engelsův základní přístup k demokratické revoluci byl určován třídními hledisky, tj. že v revoluci existují protikladné zájmy buržoazie a proletariátu a že po porážce feudalismu má proletariát vést další etapu boje proti buržoazii. V centru jejich pozornosti byla revoluce německá, která svým vítězstvím měla ve druhé etapě uvolnit síly k revoluci evropské souběžně ve dvou částech Evropy (na Západě a na Východě). Hledisko uvolnění a rozpoutání revolučních sil bylo hlavním hodnotícím principem časopisu *Neue Rheinische Zeitung*, na jehož stránkách Marx a Engels vyjádřili svá stanoviska.

Sjednocení Německa jako revoluční základny evropské revoluce bylo možné dvojím způsobem: revolučním sjednocením všech pokrokových sil, jak to požadovali Marx a Engels, anebo sjednocením za pomoci mocných reakčních států — Rakouska nebo Pruska. Proto úsilí o revoluční sjednocení v sobě zahrnovalo odmítnutí druhého principu, a tudíž rozhodný protirakouský a protipruský boj. Politický vývoj v obou státech, zejména revoluční předpoklady, či dokonce úspěch revoluce byly trvalým předmětem Marxovy a Engelsovy pozornosti. Jejich intenzivní zájem o vnitřní problémy Rakouska a Pruska v kontextu evropského vývoje je vedl k zájmu o slovanskou otázku i k zájmu o vývoj českého hnutí nejen v revolučním roce 1848, nýbrž i v letech padesá-

tých a pozdějších. Vycházeli přitom z hlavní myšlenky Komunistického manifestu, že komunisté se odlišují od ostatních stran tím, že hájí společné zájmy proletariátu nezávisle na národnosti, protože zastupují zájmy celého hnutí. Tímto principem bylo určováno jejich základní hledisko při posuzování všech událostí i vývoje národnostní otázky. A nutno připomenout, že Marxovy a Engelsovy články, poznámky a výroky o českých dějinách, o možnostech samostatného vývoje českého národa, o vedoucích politicích atd. nemají povahu vědeckých studií, založených na důkladném a ověřeném pramenném materiálu, nekladou si za cíl podat hlubokou analýzu vnitřní české problematiky, nýbrž tvoří spíše méně významnou část k mnohem závažnějším problémům evropského vývoje; mají charakter angažované a aktuální publicistiky.

Marx a Engels vystupovali ostře proti jakémukoli sociálnímu útisku a odsuzovali také útisk národnostní. Avšak národnostní útisk chápali jako odvozený ze základního třídního antagonismu a soudili, že zrušení třídního protikladu povede k řešení i dalších souvislostí, tj. i k odstranění národnostního útisku evropských národů. Z tohoto revolučního stanoviska pak přistupovali k hodnocení projevů národnostního útisku i k hodnocení úsilí a bojů za jeho odstranění. Tento princip uplatnili nejen na kritiku německé revoluce, která řešení národnostní problematiky podcenila, ale také na hodnocení českého hnutí v letech 1848—1849 i v následujícím období. Hlavní podíl na tomto hodnocení připadl Bedřichu Engelsovi, který v „dělbě práce“ mezi oběma zakladateli dostal od Marxe za úkol sledovat a hodnotit slovanské problémy a vyjádřit stanovisko k reakční koncepci panslavismu (duben 1855).

O českou otázku se Marx a Engels zajímali v souvislosti s revolučními událostmi — s povstáním slezských tkalců, bouřemi tiskařů v Praze a v severních Čechách — a v důsledku kritiky národnostního útisku Čechů, Poláků a Italů v rakouské monarchii. Vyslovili společný názor, že revoluce v Německu zničí Rakousko a odstraní překážky, které stojí v cestě osvobození Slovanů a Italů. Jejich pozdější kritické výroky nejsou určeny slovanským národům, ale kontrarevolučním postojům jejich vedoucích politických sil. Proto odsuzovali zásah rakouského vojska proti revolucionářům v Praze a kritizovali i nedůslednou politiku revolučního Německa vůči sousedním utlačovaným národům, tedy i Čechům. Engels zaujal velmi rozhodné kritické stanovisko k německé revoluci a vyjádřil tento postoj: „A pak Němci chtějí, aby jim Češi důvěřovali?

A pak se Čechům zaslívá, že se nechtějí připojit k národu, který v době, kdy se sám osvobozuje, potlačuje a znásilňuje jiné národy?

Zaslívá se jim, že nechtějí obeslat shromáždění, jako je naše, ubohé, zbabělé frankfurtské shromáždění, třesoucí se před svou vlastní svrchovaností? ...

²⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 4, Praha 1955, 473—479.

ražení, jejich záhuba je jistá . . . Ve velkém boji mezi Západem a Východem Evropy, který vbrzku snad za několik týdnů vypukne, postaví neblahý osud Čechy na stranu Rusů, na stranu despotismu proti revoluci. Revoluce zvítězí a první, koho podrobí, budou Češi.

Touto zhoubou Čechů jsou vinni opět Němci.“³⁾ Současně s tím odmítali zakladatelé marxismu kontrarevoluční postoj české liberální buržoazie, která pomáhala likvidovat revoluci ve Vídni a v Uhrách. Marx napsal, že pád revoluční Vídně připravila zrada všeho druhu, ale „nejmocnějším nástrojem vídeňské kamarily byl nacionální fanatismus Čechů“.⁴⁾

Na Marxovu žádost napsal B. Engels v dubnu 1855 zásadní stanovisko k panslavismu, ve kterém odlišuje nacionální a třídní hlediska. Za projev panslavismu označil Engels úsilí rozptýlených rakouských Slovanů o opětné sjednocení a dospěl k závěru, že „panslavismus není ruský, nýbrž rakouský vynález“, který vznikl v Čechách a v Chorvatsku.⁵⁾ Jeho počátky viděl v literární tvorbě Dobrovského a Kollára. Podle Engelse však chyběla panslavismu jazyková jednota a masa lidu, protože byl omezen pouze na část vzdělaných tříd.

Panslavismus posuzoval Engels ve vztahu k revoluci 1848—1849 a odsuzoval jej jakožto reakční ideologii. Tak například v roce 1882 napsal K. Kautskému, že „panslavismus je světovládný podvod kryjící se pláštěm neexistující slovenské národnosti a je nejhorším nepřítelem nás i Rusů“, neboť „brzdí internacionální součinnost proletariátu u rovnoprávných a samostatných národů.“⁶⁾

Životaschopnost národů posuzoval Engels z hlediska revolučního rozložení sil ve střední, východní a jižní Evropě. Podle jeho názoru stáli na straně revoluce Němci, Poláci a Maďaři. Na straně kontrarevoluce stáli kromě Poláků ostatní Slované a sedmihradští Sasové. Engels posuzoval ve čtyřicátých letech možnosti konstituování novodobých národů z hledisek historických, hospodářských, politických a zeměpisných a na adresu Slovanů napsal: „Kdyby byli Slované v některé epoše svého útlaku zahájili revoluční dějiny, byli by už tím dokázali svou životaschopnost. Revoluce by od tohoto okamžiku měla zájem na jejich osvobození a dílčí zájmy Němců a Maďarů by neobstály před vyššími zájmy evropské revoluce.“⁷⁾ Engels odmítal v roce 1849 možnost, že by Slované mohli vytvořit více samostatných států, protože by to bylo proti zájmům revolučního Německa a Uher. Předpokládal, že Slované musí asimilovat a splynout s většími a ekonomicky vyvinutějšími národy, konkrétně Češi s Němci. Připouštěl však možnost vytvoření dvou větších slovanských států (Češi, Moravané,

³⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 5, Praha 1959, 100—102.

⁴⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 5, str. 495—497, 556.

⁵⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 11, Praha 1962, 235.

⁶⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 35, Praha 1971, 306—308.

⁷⁾ K. Marx — B. Engels, *Werke* 6, Berlín 1957, 279—280.

Slováci vytvoří jednu říši a jižní Slované druhou).⁸⁾ Ještě v šedesátých letech Engels nevěřil, že český národ dosáhne samostatnosti a soudil, že Češi a Slováci v průběhu čtyř staletí cizího útlaku ztratili národní cítění a jejich pokus o konstituování v roce 1848 byl neúspěšný. Proto podle jeho názoru mohou Češi existovat pouze jako součást Němců.⁹⁾

Nepochybně měl na Engelsovo hodnocení velký vliv průběh revoluce 1848—1849. Poté co zklamala revoluce v Německu, vzbudila jeho nové naděje revoluce v Uhrách a říjnové povstání ve Vídni, a proto se ostře stavěl proti všemu, co pomáhalo jejich porážce. V souvislosti s revolucí v Uhrách usoudil Engels, že ze všech národů Rakouska byly nositeli pokroku a zasáhly aktivně do dějin pouze tři národy — Němci, Poláci a Maďaři. Všechny ostatní velké i malé národy včetně Čechů byly podle Engelse předem předurčené k zániku v revolučních bouřích, a proto je pokládal za kontrarevoluční. Myslel tím kromě Poláků všechny Slovany a pokládal je za hlavní baštu kontrarevoluce.

V čem spočívaly příčiny Engelsova příkrého hodnocení českého národního hnutí jako reakčního?

Historický vývoj a nepochopení německé revoluce českou liberální buržoazií vedl k orientaci českého liberálního hnutí směrem k Vídni i k carskému Rusku (austroslavismus a panslavismus). Radikální část české buržoazie byla po porážce revoluce v Praze rozdracena a konzervativní křídlo liberální buržoazie se ujalo vedení národního hnutí. A hodnocení její politiky na dohodu s absolutismem bylo Engelsem zobecněno na celé české národní hnutí. Engels přitom soudil, že německá i uherská revoluce ještě nevyčerpala své síly a že potřebuje k svému vítězství pomoc rakouských Slovanů a mezi nimi Čechů. Této pomoci se jí nedostalo. Naopak české vojenské pluky pomáhaly revoluci potlačit. Tato okolnost vedla Engelse k tomu, že charakterizoval český, slovenský národ i jiné slovanské národy jako kontrarevoluční. Pozdější vývoj však prokázal, že ani Engelsem uváděné „revoluční“ národy nebyly na takové výši, aby mohly uskutečnit historické poslání, které může splnit pouze revoluční proletariát. Tuto skutečnost si Marx i Engels uvědomili po definitivní porážce revoluce a provedli přehodnocení svých názorů, které původně počítaly s brzkým vítězstvím lidových sil nad absolutismem. Pozdější vývoj rovněž prokázal, že zakladatelé marxismu přecenili v roce 1848 stupeň hospodářského vývoje v Evropě i stupeň třídní diferenciaci. Některé názory o českém národě bez historie, o reakčnosti slovanských národů od přírody a pokrokovosti či revolučnosti jiných národů nelze jako zobecňující přijmout, i když základní kritérium revolučnosti a reakčnosti v dané konkrétně historické etapě bylo správné. Vývoj druhé poloviny 19. století a změněné podmínky hospodářské a politické prokázaly,

⁸⁾ Tamtéž, 276.

⁹⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 8, Praha 1960, 76—77.

že malé slovanské národy, které Engels chápal jako národnosti bez budoucnosti, se vnitřně upevnily a vyvinuly v národy schopné samostatného státního života. I na tuto problematiku je proto možno vztahovat Engelsovo sebekritické vyjádření v Úvodu k Marxovým Třídním bojům ve Francii z roku 1895, že dějiny šly dál, než bylo možno v roce 1848 předpokládat, a změnily i podmínky boje proletariátu.¹⁰⁾

V poslední čtvrtině minulého století dochází v důsledku přeměny předmonopolistického kapitalismu v imperialismus ke změnám v ekonomické a sociální struktuře české společnosti. Česká buržoazie zesílila ekonomicky a vnitřně se diferencovala. Rostl počet bankéřů a především středních podnikatelů. Vyrosla početná maloburžoazie, zejména malovýrobci. Zemědělského obyvatelstva sice podstatně přibýlo, ale v jeho řadách vznikla početná dělnická třída. Kvantitativně vzrostl počet příslušníků inteligence. Vytvořila se i vrstva státní byrokracie a uvnitř dělnické třídy vznikla vrstva dobře placené aristokracie, vytvářející sociální základnu pro reformistickou činnost. Sociální obrazy tehdejší společnosti dokresluje vystěhovalectví, které zesílilo v prvním desetiletí dvacátého století, kdy z Předlitavska odešlo více než 1 milión osob za prací do ciziny. V té době se v podstatě stabilizoval buržoazně politický systém, který umožnil dovršit konstituování novodobého českého národa.

Rozmach lidového a proletářského boje v českých zemích koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let a nová diferenciací českého buržoazního hnutí v roce 1874 i změny v sociální struktuře vedly Engelse k revizi jeho předchozích názorů na řešení národnostní otázky v českých zemích v souvislosti s bojem proletariátu celého Rakouska za demokratická práva, který byl prospěšný revolučnímu vývoji v celé Evropě. Tehdy se Engels postavil za uznání národnostních práv českého národa a jejich záruku viděl v rozvíjení revolučního boje české dělnické třídy v internacionálním svazku s proletariátem ostatních národů a národností Rakouska-Uherska.

Postoj české dělnické třídy k národnostní a specificky k české otázce se dlouho vyvíjel pod vlivem buržoazních koncepcí, a to i tehdy, když se dělnické hnutí začalo oddělovat od buržoazního národního hnutí a navazovalo spojení s vědeckým socialismem. Ustavení Sociálně demokratické strany Rakouska, vytvoření Československé sociálně demokratické strany dělnické, založení Sociálně demokratické strany Uherska v Pešti i vznik slovenské sociálně demokratické strany bylo prováděno na internacionálních principech a první průkopníci socialismu u nás byli internacionalisté, kteří zdůrazňovali význam práva národů na sebeurčení. Avšak tento obecně pojatý princip práva národů na sebeurčení

¹⁰⁾ K. M a r x — B. E n g e l s, *Spisy* 22, Praha 1957, 570.

neobsahoval požadavky na vytvoření národních států. K tomu se sociální demokracie po dlouhá léta nedopracovala mimo jiné proto, že marxistický program řešení národnostní otázky v duchu práva národů na sebeurčení až do oddělení byl propracován teprve později Leninem a prověřen vítěznou Říjnovou socialistickou revolucí.

Po Engelsově smrti byl vliv buržoazního nacionalismu na dělnické hnutí v Rakousko—Uhersku zvláště silný a našel svůj výraz v teorii austromarxismu, jejímiž hlavními autory byli vůdcové rakouské sociální demokracie. Do dějin sociálně politického myšlení vstoupila tato teorie pod názvem kulturně národnostní autonomie a jako oficiální program byla schválena na brněnském sjezdu v roce 1899. Československá sociální demokracie plně přijala tento autonomní model řešení národnostní otázky v rámci Rakouska, ale v průběhu první světové války postupně akceptovala Masarykův program rozbití Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného československého státu, který byl nesporným pokrokem ve vývoji české státnosti. Nový stát umožnil další diferenciaci dělnického hnutí, jež vedla k ustavení Komunistické strany Československa a vytvořil i relativně vhodné a historicky příznivé podmínky pro boj pokrokových sil za novou demokratickou a socialistickou společnost, jež by byla s to řešit na pokrokových principech marxismu-leninismu i složitou národnostní problematiku.

Engelsův přínos k hodnocení českého národního hnutí v druhé polovině 19. století je nejen teoretický, ale i praktický.

Engels spolu s Marxem zdůrazňoval, že národnostní otázka má vždycky sociální obsah. Pro její úspěšné řešení požadoval právo národa na politickou samostatnost, oprávněnost protikoloniálního boje, vlastní uspořádání vnitřních politických a státních poměrů. V této souvislosti napsal, že žádný národ se nemůže stát svobodný a přitom dále utlačovat jiné národy.¹¹⁾ K charakteristickým znakům řadil národní jazyk, vlastní dějiny, zeměpisné podmínky, národní povědomí, vlastní kulturu a vzdělání.¹²⁾

Po vzniku organizovaného dělnického hnutí v Rakousku-Uhersku v sedmdesátých letech měla velký význam praktická Engelsova pomoc vůdcům rakouské, československé i uherské sociální demokracie v osmdesátých a devadesátých letech. Výrazem této pomoci československé sociální demokracii byl např. Engelsův souhlas s vydáním Komunistického manifestu v češtině roku 1893. Na žádost vydavatelství Dělnických Listů ve Vídni odpověděl Engels tímto dopisem:

¹¹⁾ K. Marx — B. Engels, *Spisy* 4, 377.

¹²⁾ K. Marx — B. Engels, *Werke* 6, 165—176, 270—286.

Londýn, 21. března 1893

Ctěný soudruhu Radimský!

Odpovídaje na Váš dopis ze dne 18. t. m. projevuje nad tím radost, že „Komunistický manifest“ též v českém jazyku vyjítí má. Rozumí se samo sebou, že pokud mne se týče, žádné překážky nestává, naopak sloužití bude české vydání nejen mně, ale i dcerám Marxovým k největšímu uspokojení.

S přátelským pozdravem českým soudruhům

Váš B. Engels.¹³⁾

Komunistický manifest vycházel v *Dělnických listech* v roce 1893¹⁴⁾ a teprve v roce 1898 vyšlo v nakladatelství časopisu *Zář* české knižní vydání s tímto Engelsovým dopisem. České dělnické hnutí tak dostalo skutečný programový dokument vědeckého socialismu, který se stal protiváhou Masarykovy *Otázky sociální*, která z reformistických pozic polemizovala s marxismem.

I tímto činem je Engelsův odkaz pro české sociálně politické a sociologické myšlení stále živý a aktuální.

¹³⁾ K. M a r x — B. E n g e l s , *Komunistický manifest*, 2. vydání, Praha 1898, přeložil A. Radimský, str. 4.

¹⁴⁾ Vydání bylo zkonfiskováno a uchovány se dva výtisky: jeden výtisk je v archívu Státní vědecké knihovny v Olomouci a druhý výtisk v Institutu MEL v Moskvě.

První české vydání Manifestu strany komunistické vyšlo roku 1882 v New Yorku zásluhou České sociálně demokratické sekce dělnické v překladu Leopolda Kochmana.

**Вклад Энгельса
в оценку чешского
национального движения
во второй половине
19-го века**

Резюме

Образование современной чешской нации было связано с общественными переменами, которые обуславливали развитие капиталистических общественных отношений, и потому периодом образования чешской нации стало чешское национальное возрождение, но происходило оно и в последующем периоде, а своей кульминации оно достигло при образовании чехословацкого государства в 1918 году.

Революционный 1848 год ускорил политическую кристаллизацию как во всей Европе, так и в Австрии. В то время слабая чешская буржуазия еще не была подготовлена к новым демократическим задачам и прежде всего не поняла отношения чехов к революции немецкой и к революционному движению венгров и поляков. Социологически ошибочная и консервативная позиция Ф. Палацкого, Ф. Л. Ригера и всей либеральной буржуазии состояла в том, что она, правда, требовала демократических прав для целых народов, но в политической и консервативной монархии и в классовом сочетании и союзе буржуазии и дворянства. После поражения июньского восстания чешская буржуазия открыто и сознательно перешла в лагерь контрреволюции и ориентировалась на соглашение с Веней. Такой образ действий стал предметом обоснованной критики основателей марксизма, и – по просьбе Маркса – эту задачу как теоретически, так и с точки зрения классового подхода взял на себя Ф. Энгельс в апреле 1855 г. В своих Размышлениях он провел критику панславизма и при оценке национальной проблематики подчеркивал прежде всего ее социальное содержание. Значительной была и его практическая помощь чешскому рабочему движению в 80ых и 90ых годах. Согласие Энгельса на перевод и книжное издание Коммунистического манифеста в 1893 г. стало и значительным теоретическим почином, который благотворно повлиял на чешское социологическое мышление.

**Engel's Contribution
to the Evaluation
of the Czech National Movement
in the Second Half
of 19th Century**

Summary

The creation of the new Czech nation was connected with social changes that represented the condition for the development of capitalist social relations and therefore the Czech Revival became the period of the creation of the Czech nation, but it went on even in the later period and it culminated by the proclamation of the Czechoslovak state in the year 1918.

The political crystallization in the whole of Europe and in Austria was accelerated by the revolutionary year 1848. The weak Czech bourgeoisie was not yet prepared at that time for the new democratic tasks and above all they did not understand the relation of the Czechs to the German revolution and to the revolutionary movement of the Hungarian and Polish people.

F. Palacký and F. L. Rieger and all the liberal bourgeoisie took up a conservative and sociologically incorrect attitude based on the demand for democratic rights for the individual nations, but within the framework of the political and conservative empire and in the union of bourgeoisie and aristocracy. After the defeat of the June rebellion the Czech bourgeoisie openly and deliberately switched to the camp of contrarevolution and oriented itself on the agreement with Vienna. This policy was justly criticized by the founders of Marxism this task being carried out theoretically and from the position of class approach by F. Engels on Marx's request in April 1855. In his treatise he criticized panslavism and in the evaluation of the problems of the individual nations he stressed the social contents. His practical help to the Czech labour movement in the 80s and 90s must also be appreciated. Engels's consent to the first book publication of the Communist Manifesto in 1893 became an important theoretical act with positive influence on the Czech sociological ideas.